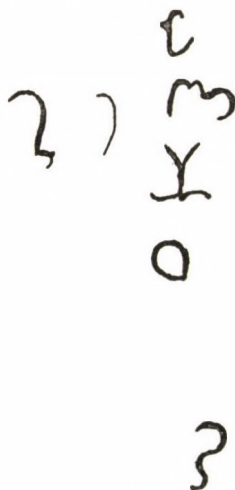

HARMATTA JÁNOS

A REJTÉLYES NYUGATPAMIRI FELIRAT MAGYARÁZATÁHOZ

A Nyugati-Pamiron, a Tádzsik SzSzk Hegyi-Badahsáni területén, 1956-ban az A. N. Bernstam vezetése alatt működő szovjet régészeti expedíció a Horog város felé vezető autótút mellett, Dajr-aszan helység elhagyása után egy sziklafeliratot fedezett fel. E feliratról az expedíció egyik résztvevője, Erdélyi István adott hírt.¹ Leírása szerint a

1. kép

felirat «egy széltől-fagytól simára koptatott nagy sziklán» helyezkedett el, s a betűk árkai már teljesen felvették a kő sötétszürke színét. A felirat betűi elég nagy méretűek, Erdélyi szerint egyenként kb. 15–20 cm nagyságúak. A feliratról készített fényképfelvétel ugyan nem sikerült, de Erdélyi közölte a feliratról készített rajzot, s ennek alapján bizonyos mértékben képet alkothatunk róla. Mivel a felirat betűi igen nagy méretűek voltak, valószínű, hogy Erdélyi — még ha nem is volt fogalma az írás jellegeről s a betűk tipikus formáiról — alapjában véve helyesen rögzítette alakjukat.

A felirat mindössze hat vagy hét betűből áll, s ezek igen sajátos módon helyezkednek el. Legfelül, az 1. sorban 1 betű van, ez alatt, a 2. sorban ismét egy, majd ettől balra még egy vagy kettő. A bizonytalanság onnan származik, hogy Erdélyi megfigyelése szerint a középső betű ebben a sorban más színeződésű, mint a többi, s ezért véleménye szerint újabb keletű lehet. A betűbevésés elszíneződésének azonban többféle oka is lehet, s ezért teljesen nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget, hogy ez a betű is egykorú a többivel. Ezután a 3. és 4. sorban az 1. sor betűje és a 2. sor jobbszélső betűje alatt egy függőleges vonalban ismét egy-egy betű, majd egy sornyi hézag után az 5. sorban

¹ Ld. Erdélyi I.: AntTan 10 (1963) 58 sk. («Egy rejtélyes felirat a Nyugati-Pamiron»).

ismét egy betű. Az írásjeleknek ez az elhelyezése — bármilyen írásra gondoljunk is — meglehetősen érthetetlen. Ezt a problémát azonban szerencsére megoldja Erdélyinek az a megfigyelése,² hogy a szikla alakja az írásnak csak ezt az elhelyezését engedte meg. Úgy látszik tehát, hogy a szikla egy hozzávetőleg másfél méter magas, keskeny oszlopot alkothatott, amely a 2. sornál kiszélesedett, s az írásra 50—60 cm nagyságú felületet nyújthatott. A többi soroknál a sziklafelület csak mintegy 30 cm széles lehetett. Az a körülmény, hogy a 2. sor jobbszélső betűje pontosan a többi sorok betűivel egy függőleges vonalban helyezkedik el, esetleg arra mutathat, hogy az írás iránya jobbról balra halad. Ellenkező esetben ugyanis azt várhatnánk, hogy az 1., 3. és 4. sor betűi a hely adta lehetőségekhez képest a 2. sor jobbszélső betűjétől legalábbis egy kissé balra helyezkednek el. Az írás balra haladása mellett szól az a tény is, hogy a 2. sorba több betűt írtak. Ha ugyanis az írás jobb felé haladna, akkor a 2. sorba a jelenlegi jobbszélső betűtől balra bizonyára nem írtak volna írásjeleket. Hogy az 5. sor betűje miért lóg ki egy kissé jobbra a sorból, a kő alakjának pontos ismerete nélkül nehéz megállapítani.

Bármennyire kockázatos is egy mindössze 6—7 betűből álló felirat írásának jellegét meghatározni, feliratunk esetében ezt a kockázatot erősen csökkenti a betűk igen jellegzetes volta. Éppen ezért a felirat írásának jellegét illetően nem is lehetnek kétségeink. Ha összehasonlítjuk a felirat betűinek formáit az ezen a területen számba jövő indiai, iráni és belsőázsiai írások különböző változataival, akkor azonnal megállapíthatjuk, hogy kharoshti írással van dolgunk.³ Vegyük sorra a felirat egyes betűit.

Az első sorban látható betű alapformája kétségtelenül *na*. Megfigyelhető azonban ezen az akşarán két vonás, amely olvasatát esetleg módosíthatja. Erdélyi rajzából úgy látszik, mintha a betű függőleges szárának felső harmadából egy vonás állna ki balfelé. Ha ez valóban szándékoltt bevézés, nem pedig csak a kő kitöredezése, akkor *o*-mátrának tarthatjuk. Ugyancsak a betű függőleges szárának alsó részéből indul ki jobbfelé, kissé felfelé egy vonás, amely általában az *r* jele szokott lenni, de olykor hangérték nélkül is előfordul.⁴ Ha mindkét módosító jel valóban számításba vehető, akkor az akşara hangértéke *nro* lenne. Ilyen akşara az eddig ismert kharoshti írásos anyagban nem fordul elő, s hangtörténeti szempontból előfordulása nehezen is lenne elképzelhető. Kétségtelen azonban, hogy a *na* akşarának ilyen módosítása elméletileg a többi akşara analógiája alapján lehetséges, s figyelembe véve, hogy a felirat nem ind könyezetben íródott, nem tarthatjuk teljesen kizártnak egy ilyen idegenszerű betűalak előfordulását. Az akşara lehetséges olvasatai: *na*, *no*, *nra*, *nro* közül *no* és *nro* kevésbé valószínű, mert a betű függőleges szárából balfelé kiálló vonás kissé rövid ahhoz, hogy világos *o*-mátrának tekinthessük.

A 2. sorban jobbról bal felé haladva az első betű világosan *yaṃ*-nak olvasható. A *yaṃ* akşarának ehhez az alakjához pontos párhuzamot találunk a taxilai részlemez feliratában,⁵ amelyben ez a betűforma a 3. és 4. sorban a *puṃyaṃto* szóban kétszer is előfordul. A taxilai részlemez keltezése a régibb saka éra 78. éve, s ez valószínűleg i. u. 12-nek felel meg.

A 2. sor második betűje, amely bevézésének színe Erdélyi megfigyelése szerint elüt a többiétől, szintén könnyen azonosítható. Alakja egyezik a kharoshti írás *a* akşarájával, bár felső részének ívelése valamivel rövidebb, mint ennél a betűnél szokott lenni. Lehet azonban, hogy ez a bevézés valóban későbbi eredetű, s alakja csak véletlenül hasonlít a kharoshti írás *a* akşarájára.

A harmadik betű ebben a sorban eléggé jellegzetes alakú. Ez is *a* akşarának határozható meg, amely azonban alul az anusvára *ṃ*-et kifejező horoggal van ellátva, olvasata tehát *aṃ*. E betűforma legközelebbi párhuzamát a greko-ind királyok pénzeinek kharoshti feliratain találhatjuk.⁶ Meg kell azt is jegyeznünk azonban, hogy ez az *aṃ*-t jelölő horog nem minden esetben fejez ki valóságos hangértéket.⁷ Így az *aṃ* mellett *a* olvasattal is számolhatunk.

² Szíves szóbeli közlése.

³ *Sir Harold Bailey*, akivel e feliratról a XXVI. Nemzetközi Orientalista Kongresszuson Új-Delhiben beszélgettem, s akinek a feliratot megmutattam, szintén azonnal felismerte kharoshti jellegét.

⁴ *Ld. St. Konow: Kharoshthi Inscriptions with the Exception of those of those of Aśoka. Corpus Inscriptionum Indicarum. Vol. II. Part I. Calcutta 1929. CXXV, 166.*

⁵ *Ld. Konow: Kharoshthi Inscriptions. 28, V. tábla.*

⁶ *Ld. G. Bühler: Siebzehn Tafeln zur indischen Paleographie. Strassburg 1896. I. tábla 1/VII.*

⁷ *Ld. Konow: Kharoshthi Inscriptions. CXIX.*

A 3. sorban látható akšara kétségtelenül *ja*. Alakja eléggé archaikus. Legközelebb áll hozzá Ásoka kharošt̥hi feliratainak *ja* akšarája. Különösen figyelemre méltó az akšara alatti vízszintes vonás, amelynek párhuzamát részben szintén Ásoka kharošt̥hi felirataiban, részben pedig a greko-ind uralkodók pénzsein találjuk meg.⁸

A 4. sorban elhelyezkedő akšara *ya*-nak határozható meg. E betű leggyakoribb formája szélesre irt görög lambdára emlékeztet. Megfigyelhető azonban, hogy felső csúcsa sokszor elgömbölyödik, mint a Kala Sang-i feliraton a [*saha*]yaraṇa szóban,⁹ alsó nyitott részén pedig szárai párhuzamosakká válnak, vagy éppen egymás felé közelednek, mint a Peshāwar Museum feliratán az 'a¹ya szóban.¹⁰ Az is előfordul azonban, hogy a *ya* két szára alul csaknem teljesen összeér, mint a Kurram-i feliraton a *ṣadraya-danaprachagra* szóban,¹¹ s az egész akšara csaknem egy zárt köralak benyomását kelti. A Kurram-i felirat, amelyen feliratunk *ya* akšarájának legközelebbi párhuzamát találhatjuk, a kusán éra 20. évéből származik, ami valószínűleg i. u. 154-nek felel meg.

Végül az 5. sorban látható akšara meghatározása némi nehézséget okoz. Pusztán formáját tekintve e betű elég közel áll a Mamāne Dheri-i felirat *a* akšaráihoz, amelyeknek alsó szár részét lágy ívelésű horog hosszabbítja meg. Ennek ellenére nem valószínű, hogy *a*-val lenne dolgunk, mert mint a 2. sor *aṃ* akšarája mutatja, a felirat készítője más *a* formát használt. Így inkább arra gondolhatunk, hogy a szóbanforgó írásjel a *ho* akšara sajtáságos formája. Ha a betű balra hajló alsó szár részét elhagyjuk, akkor egy olyan *ha* akšara áll előttünk, amely pontosan egyezik ennek az írásjelnek Ásoka feliratain használt egyik változatával,¹² csupán annak alsó szár részébe valamivel hosszabb. Feliratunk akšarájánál a balra hajló alsó szár részét leginkább *o* mátrának tarthatjuk, mert *ṃ* jelölése esetén e szár résznek lényegesen nagyobbnak és erősebben ívelőnek kellene lennie. Nehézséget okoz mindenestre az *o* mátrá elhelyezkedése. Általában ugyanis az *o* mátrá a *ha* akšara alsó harmadának bal felé kiálló részén szokott elhelyezkedni, nem pedig szárának az alsó végén, mint jelen esetben. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy az *o* mátrá elhelyezkedése talán valamennyi magánhangzó mátrá között a legváltozatosabb lehet.¹³ A sok különböző lehetőség között az az eset is előfordul, amelyet feliratunk *ho* akšarájánál figyelhetünk meg, hogy az *o* mátrá vonala az akšara alsó végéhez kapcsolódik. Ezt láthatjuk a Swāt-i edényfelirat *do* akšarájánál is (a *Theudorena* szóban).¹⁴ Nincs tehát komoly akadálya annak, hogy feliratunk utolsó írásjelét *ho* akšarának határozzuk meg.

A fentiek alapján a dajr-aszani feliratnak következő olvasása adódik:

na/nra
yaṃ a(?) aṃ
ja
ya
ho

A felirat szövegének második fele már első látásra is világosan értelmezhető: *jaya ho* «győzelmes légy!». Az első szó a szanszkrit *jaya*- 'győztes, győzelmes; nyertes' melléknév megfelelője. Gondolhatnánk önmagában véve természetesen a szanszkrit *jaya*- 'győzelem; nyereség' szóra is, azonban a következő szó ezt az értelmezési lehetőséget kizárja. A *ho* szó ugyanis a szanszkrit *bhava* 'légy' alak megfelelője, amely mellett csak melléknév állhat. A *ho* alak hangtörténeti fejlődése pontosan megegyezik a krorainai prákrit *hotu*-éval, amely öind *bhavatu* alakra megy vissza.¹⁵

A felirat második részének jelentése kétségtelenül teszi, hogy első részében, a *na/nra-yaṃ-a(?)aṃ* szóban valamilyen személynévvel állunk szemben, azaz az egész felirat értelme a következő kell hogy legyen: «Te, X. Y. légy győzelmes!». A személynév

⁸ Ld. G. Bühler: Siebzehn Tafeln zur indischen Paleographie. I. tábla 12/I, 12/V és 12/VII.

⁹ Ld. Konow: Kharošt̥hi Inscriptions. XI. tábla.

¹⁰ Ld. Konow: Kharošt̥hi Inscriptions. XXIII. tábla 9.

¹¹ Ld. Konow: Kharošt̥hi Inscriptions. XXIX. tábla D, 2. sor.

¹² Ld. Konow: Kharošt̥hi Inscriptions. I. tábla 1.

¹³ Konow: Kharošt̥hi Inscriptions. CXX.

¹⁴ Ld. Konow: Kharošt̥hi Inscriptions. I. tábla 1.

¹⁵ Ld. T. Burrow: The Language of the Kharošt̥hi Documents from Chinese Turkestan. Cambridge 1937. 45.

DAJR-ASZAN	AŚOKA	GREKO-IND PÉNZEK	GREKO-IND, SAKA, KUSÁN FELIRATOK				
𐎠 <i>na</i>	𑀓 <i>na</i>		𐎠 <i>na</i>	𐎡 <i>*na</i>			
𐎡 <i>yaṃ</i>		𐎡 <i>yaṃ</i>	𐎡 <i>yaṃ</i>	TAXILA 𐎡 <i>yaṃ</i>			
𐎢 <i>aṃ</i>	𐎣 <i>a</i>	𐎢 <i>aṃ</i>					
𐎣 <i>ja</i>	𐎣 <i>ja</i>	𐎣 <i>ju</i>	𐎣 <i>ja</i>				
𐎤 <i>ya</i>	𐎤 <i>ya</i>	𐎤 <i>yu</i>	KALA SANG 𐎤 <i>ya</i>	PESHĀWAR 𐎤 <i>ya</i>	KURRAM 𐎤 <i>ya</i>		
𐎥 <i>ho</i>	𐎥 <i>ha</i>	𐎥 <i>ha</i>	WARDAK 𐎥 <i>ho</i>	MAMĀNE DHĒT 𐎥 <i>a</i>	𐎥 <i>ha</i>	𐎥 <i>da</i>	SWĀT 𐎥 <i>do</i>

2. kép

meghatározásához mindenekelőtt alakját kell tisztáznunk. Mivel az *a* akshara létezése a szóban bizonytalan, s mivel *-aa-* szóvégre legfeljebb eredeti **-aka* végződés esetén gondolhatnánk, legcélszerűbb ezt a betűt, amely Erdélyi szerint is későbbi bevésés, figyelmen kívül hagynunk. Ebben az esetben a *ṇayama(ṇ)* vagy *ṇayama(ṇ)* névalakot kapjuk, amely azonnal a *Nārāyaṇa* névre emlékeztet bennünket. *Nārāyaṇa* Belső-Ázsiában való megjelenésében nem volna semmi meglepő. Alakja a buddhizmus útján a belső-ázsiai népeknél, szogdoknál, sakáknál széleskörűen elterjedt. Így találjuk meg saka szövegekben mint egy Buddha nevet: *nārāyi jasta be'ya* «*Nārāyaṇa*, a Buddha»,

továbbá mint egy *deva* megjelölését: *nārāyaṃ gyaṣtā* és *nārāya jaṣta* «Nārāyaṇa, a *deva*», *naramda agviḥasti khū nārāyaṃ gyaṣtā* «elment legyőzhetetlenül, mint Nārāyaṇa, a *deva*». Nārāyaṇa mint *deva* többször előfordul a buddhista szogd irodalomban is, így többek közt a Vessantara-játékában: *n'r'y'n byy* »Nārāyaṇa, a *deva*.¹⁶ Nem volna tehát semmiképpen sem feltűnő, hogy feliratunkon Nārāyaṇa neve éppen az adott összefüggésben szerepel. Valószínű, hogy Belső-Ázsiában több helyen is lehetett Nārāyaṇának mint *deva*-nak helyi kultusza, s az idézett saka szöveghely is bizonyítja, hogy Nārāyaṇának mint legyőzhetetlen istenségnek, a képzete a buddhizmus keretében is megőrződött. Így egy «Nārāyaṇa győzelmes légy!» szövegű felirat Belső-Ázsiában is teljes mértékben beleillik Nārāyaṇa helyi tiszteletének keretébe. A felirat egészének tartalmát és jellegét tekintve jó párhuzama Mihirakula pénzeinek *jayatu vṛṣa* «győzz Śiva!» felirata.¹⁷

Hátra van még annak a kérdésnek tisztázása, hogyan jöhetett létre az idegenszerű *nrayama(ṃ)* alak a kharoṣṭhi írásban várható **naraya(ṃ)na* vagy **naraya(ṃ)no* helyett. Természetesen nincs kizárva az a lehetőség, hogy egyszerűen a név helyi «barbár» kiejtést tükröző átírásával van dolgunk. A *Nārāyaṇa* név a prákritban **Narayaṇa*-vá fejlődhetett, s az *ṇ* nazalizációja s az első szótag magánhangzójának redukálódása által létrejött helyi **Narayaṇa* alakot a *nrayama(ṃ)* íráskép elég pontosan visszaadhatta. Lehet azonban az is, hogy sajátosság prákrit nyelvjárási fejlemény rejlik a név idegenszerű alakja mögött. Az északnyugati prákritban, elsősorban a krorainai szövegekben elég gyakori jelenség a második szótagbeli magánhangzó eltűnése.¹⁸ Így ebben egy **Narayaṇa* alakból könnyen **Naryana* fejlődhetett. Ugyancsak jellemző az északnyugati prákritra az első szótag szótagzáró *r*-jének hangcseréje az előtte álló magánhangzóval, mint többek közt a *dhrama* < *dharma*, *grabhagara* < *garbhagara*, *krama* < *karma*, *pruva* < *purva*, *drašana* < *daršana* szavakban.¹⁹ E hangváltozás keretében a **Naryana* alaknak **Nrayana* fejleményét tehetjük fel. Ez lényegében azonos azzal az alakkal, amelyet a *Nrayama(ṃ)* íráskép tükröz. Valószínű ugyanis, hogy a *yaṃ* akšara használatát e szóban összefüggéssel a gyakorlattal, amelyet a krorainai prákritban figyelhetünk meg, s amely szerint a szóvégi *-an* kifejezésére az *-aṃ* írást, azaz az előző akšarához írt anusvārát használják.²⁰ Mivel a szogd és saka alakok azt mutatják, hogy az átvett prákrit alak legtöbb esetben már elvesztette szóvégi magánhangzóját (vö. szogd **Narayan*, saka *Nārāyaṃ*), ezzel a jelenséggel feliratunk esetében is számolhatunk. Az ilyen módon létrejött **Nrayam* alak azonban még hosszú ideig a **Nrayana* írással váltakozhatott, mint ahogy a krorainai prákritban is egymás mellett voltak használatban a *rotam* és *rotamaṃna*, *gamam* és *gamaṃna*, *śramam* és *śramamaṃna*, *śramana* alakok.²¹ Valószínű, hogy ennek a kétféle írásmódnak a keveredését tükrözi feliratunkon a *Nrayama(ṃ)* alak, vagy pedig a feliratkészítő az eredetileg írt **Nrayam* alakot utólag *Nrayama(ṃ)*-ra «javította».

A *Nrayama(ṃ)* név hangtörténeti problémáinak vizsgálata már átvezet ahhoz a kérdéshez, milyen helyzetet foglal el feliratunk nyelve a prákrit nyelvek körében. A feliratnak valamennyi eddig megfigyelt nyelvi sajátossága, a *bhava* > *ho* fejlődés, a második szótag magánhangzójának eltűnése, az *r* hangátvetése, az északnyugati prákrit, a gāndhāri irányába mutat. Pontosán megegyezik a krorainai prákrittal feliratunknak az a nyelvi sajátossága is, hogy az eredetileg accusativusi *-a* végződést [*Nrayama(ṃ)*, *jaya*] használja nominativusként is.²² Így amennyire egy rövid felirattól egyáltalán lehet ilyen természetű következtetést levonni, igen valószínűnek látszik, hogy a dajr-aszani felirat ugyanazt a prákrit nyelvet tükrözi, amelyen Aśoka feliratainak északnyugati csoportja és a krorainai dokumentumok íródtak, s amelyet Sir Harold Bailey gāndhāri prákritnak nevezett el.²³

A dajr-aszani felirat jelentősége éppen abban áll, hogy földrajzi helyzeténél fogva mintegy kezünkbe adja a hiányzó láncszemet az északindiai és a keletturkesztáni

¹⁶ A saka és szogd adatokra ld. H. W. Bailey: BSOAS 10 (1942) 909, 914; E. Benveniste: Vessantara Jātaka. Paris 1946. 58—59 és Textes sogdiens. Paris 1940. 107.

¹⁷ Ld. erre M. A. Stein: Indian Antiquary 34 (1905) 13.

¹⁸ Burrow: The Language of the Kharoṣṭhi Documents from Chinese Turkestan. 4.

¹⁹ Ld. Burrow: The Language of the Kharoṣṭhi Documents from Chinese Turkestan. 14.

²⁰ Burrow: The Language of the Kharoṣṭhi Documents from Chinese Turkestan. 4.

²¹ Burrow: The Language of the Kharoṣṭhi Documents from Chinese Turkestan. 4.

²² Ld. erre Burrow: The Language of the Kharoṣṭhi Documents from Chinese Turkestan. 22.

²³ BSOAS 11 (1947) 764 sk.

kharošt̄hi írásos dokumentumok között. Mint ismeretes, Kelet-Turkesztánba nyugat felől két útvonal vezetett az ókorban. Az egyik, a Ptolemaiostól leírt kereskedelmi útvonal Baktrából indult ki és a Surxāb völgyében vezetett Kāšyar felé. A másik útvonal részben Kelet-Iránból, részben pedig Észak-Indiából indult ki, majd a két útvonal a Pendzs völgyében találkozott, s ezen haladt Taš-kuryan, onnan pedig egyrészt Yarkand, másrészt pedig Kāšyar felé. Feliratunk lelőhelye az utóbbi útvonal mentén helyezkedik el, s így a kharošt̄hi írásbeliség Kelet-Turkesztán felé való terjeszkedési útjának fontos tanúbizonysága.

A felirat történeti háttérének pontosabb megrajzolásához szükséges lenne korának hozzávetőleges meghatározása. Erre vonatkozólag egyelőre csak betűformáiból vonhatunk le bizonyos következtetéseket. Mint láttuk, a felirat betűformái elég sok archaikus vonást őriznek, azonban nem hiányoznak az olyan formai sajátosságok sem, amelyek már a saka vagy egyenesen a kusán korra mutatnak (a *yaṃ* és a *ya* alakja). Ezek az utóbbi jellegzetességek bizonyára *terminus post quem*-et jelentenek, a felirat korának meghatározása szempontjából. A Kurram-i felirat, amely a *ya* akšara alakjához a legközelebbi párhuzamot nyújtja, az i. u. II. század közepe tájáról származik, s ennek alapján a dajr-aszani feliratot legvalószínűbben az i. u. II. század második felébe helyezhetjük. Ha e feltevést későbbi leletek igazolják, akkor feliratunk időben megelőzi az i. u. III. század közepe táján kezdődő keletturkesztáni nyiai és krorainai kharošt̄hi írásos emlékeket.

Sajnos, későbbi kharošt̄hi sziklafeliratok hiányában a dajr-aszani felirat korának felső határát egyelőre nem lehet pontosan megállapítani. Nem zárható ki ugyanis jelenleg annak a lehetősége, hogy a sziklafeliratok a kharošt̄hi írásnak archaikusabb, lapidárisabb formáját őrizték meg, mint a fára vagy más íróanyagra írt dokumentumok. Így elméletileg azzal is kell számolnunk, hogy a dajr-aszani felirat lényegesen későbbi időből származhat, mint ahogy ezt a betűk formái alapján feltehetnénk. Ebben az esetben a felirat történeti háttérének magyarázatára más lehetőség is kínálkozik. A T'ang-shu (CCXXI. b. 5 v) tudósítása szerint a VIII. század elején Kū-mi ország királya, *No-lo-yen* az arabok támadásai és rablóhadjáratai ellen a kínai udvarhoz fordult segítségért.²⁴ A Ts'ê-fu-yüan-kuei meg is őrizte (999. cap. 15 v) ennek a kínai császárhoz intézett levélnek a szövegét: «Mon arrière grand-père, mon grand-père et mon père, mes oncles et mes frères aînés et cadets depuis longtemps et jusqu'à nos jours ont été sincèrement dévoués à votre grand empire. Maintenant les *Ta-che* (Arabes) sont venus faire des ravages. Le *T'ou-ho-lo* (Tokharestan) ainsi que le royaume de *Ngan* (Boukhâra), le royaume de *Che* (Tachkend), et le royaume de *Pa-han-na* (Ferghânah) se sont tous soumis aux *Ta-che* (Arabes). Dans mon royaume, tout ce qu'il y avait dans mes trésors et mes magasins, tous mes objets précieux et mes joyaux, ainsi que les richesses du peuple qui m'est soumis, ont été réquisitionnés par les *Ta-che* (Arabes) qui sont partis en les emportant. J'espère humblement que la bonté impériale fera en sorte que les *Ta-che* (Arabes) reçoivent l'ordre de renoncer aux taxes réquisitionnées dans mon royaume. Moi et les miens nous pourrions alors pendant longtemps garder la porte occidentale de votre grand empire. Je prie humblement que votre éclat m'illumine; tel est le voeu de votre sujet.»²⁵ A *No-lo-yen* névnek a Ts'ie yün alapján rekonstruálható T'ang-kori kiejtése *Ná-lá-žän,²⁶ s ez egy idegen *Narayan alaknak lehet a kínai átírása. A Kū-mi országnév (a Ts'ie yün alapján rekonstruált T'ang-kori hangalak *kju-mžēt²⁷) az arab írók Kumēd s az antik földrajzi irodalom *vallis Comedorum* megjelölésének felel meg.²⁸ Ennek az országnak a központi területe a Surxāb völgye volt, de déli irányban is messze kiterjedt. Mivel Šiyān, amelynek területén ma Dajr-aszan fekszik, a kínai itinerariumok tanúbizonysága szerint a VIII. században még egy keletebbre, egyik irányban Kū-mi és Kāšyar, másik irányban pedig Važān és Taš-kuryan között fekvő területet foglalt magában, feliratunk lelőhelye valószínűleg abban az időben még Kū-mi-hez tartozhatott.²⁹ Ebben az esetben pedig kézenfekvő arra gondolni, hogy a dajr-aszani felirat *Ūrayama*(ŋ) neve nem a buddhista istenalakra, hanem a kínai források *No-lo-yen*-jére vonatkozik, s az egész

²⁴ E. Chavannes: Documents sur les Tou-kiue (Tures) occidentaux. Paris. 164.

²⁵ Chavannes: Documents sur les Tou-kiue (Tures) occidentaux. 204.

²⁶ B. Kalgren: Grammata Serica Serica. BMFEA 12 (1940) Nr. 350/a + 6/a + 203/a.

²⁷ Kalgren: Grammata Serica. Nr. 121/d + 405/r.

²⁸ Ld. Chavannes: Documents sur les Tou-kiue (Tures) occidentaux. 164, 1. jz.; J. Markwart: Wehrot und Arang. Leiden 1938. 55 skk.

²⁹ Šiyān VIII. századi fekvésére és kiterjedésére ld. Chavannes: Documents sur les Tou-kiue (Tures) occidentaux. 162—3, 4. jz.

felirat a kínai császárhoz intézett levélben tükröződő általános hangulat kifejezése-képpen jött létre. A VIII. század eleje mindenesetre a legkésőbbi időpont, amely Belső-Ázsiában egy kharoşthi felirat készítése számára elképzelhető lenne.³⁰

Bármelyik elgondolás bizonyuljon is helyesnek — a feliratnak az i. u. II. századba való helyezése egyelőre valószínűbbnek látszik —, e rövid kharoşthi írásos prákrit nyelv- emlék fontos történeti tanúbizonysága az India és Belső-Ázsia közötti régi kapcsolatoknak.

³⁰ A kŭçai kharoşthi dokumentumok valószínűleg ennél korábbi időből származnak.